

עשויות ללא חת: התגייסותן של נשים יהודיות במלחמת העולם השנייה

תמר קטקו

שתי מלחמות העולם שהתחוללו במחצית הראשונה של המאה ה-20 טלטלו את האנושות בעוצמה ובמחיר חסרי תקדים של עשרות מיליוני חיילים ואזרחים, וגרמו לנכות פיזית ונפשית של מאות מיליוני בני אדם ברחבי העולם. לכאורה, בתקופה שבין שתי המלחמות נראה היה שבמרבית מדינות המערב הבינו עד כמה מלחמה היא הרסנית ועד כמה היא ממיטה אסון על בני אדם. בתהליך שיקום מורכב שקיבלו על עצמן ממשלות חדשות וישנות גם יחד, ביקשו להעצים את ערך השלום ולא לראות עוד בהתקפה צבאית אפשרות לפתרון סכסוכים מדיניים כלשהם. מרבית השליטים הסכימו לאמץ רעיונות דמוקרטיים, גם אם לא תמיד היו בשלים להטמעתם, כדי להבטיח חיים שיתופיים של כבוד הדדי ושל שגשוג. מגמה זו אפשרה לתנועות פציפיסטיות ופמיניסטיות לשוב ולטפח עקרונות פלורליסטיים בכל תחום. נשים, שבזמן מלחמת העולם הראשונה מילאו תפקידים שלא נכללו במסורות התעסוקה שלהן עד כה כיוון שמרבית הגברים היו בחזית, התקבלו ביתר פתיחות. בשנות השלושים ניכר היה שמתחוללת מהפכה במעמדן כבעלות זכות בחירה ובקבלתן לתחומי פוליטיקה, מחקר ומדע תוך שינוי שחל גם

במעמדן המשפחתי והקהילתי. תנועות אלו ניסו לסלול דרך לנשים רבות שביקשו להשתלב כמעט בכל תחום. במרבית מדינות המערב היה הספר 'חדר משלך', ובו סדרת הרצאות של הסופרת הפמיניסטית וירג'יניה וולף (1927), מהפכני ופורץ דרך למימוש עצמי, ויותר מכך. דווקא במהלך שתי מלחמות העולם הוכחו הדרישות לשוויון הזדמנויות כצודקות והרות גורל בראי המציאות, בעיקר עם הצטרפותו של כוח עזר נשי לשרות הצבא, כדי לתמוך ולסייע בעורף האזרחי, ולא רק כתעמולה סוציאליסטית או פמיניסטית בלבד.¹ ההכרה כי נשים אינן פחותות יכולת שכלית, נפשית וגופנית לחלה בתפיסות האידיאליסטיות של המדינות הליברליות ואף במשטר הקומוניסטי שייצג את ביטול המעמדות, הדתות והבדלי המגדר. זו הייתה פלטפורמה מצוינת לחזק את נוכחותן במישורים המקצועיים שבדרך כלל חסמו בפניהן כל דריסת רגל או מעורבות. יוצאי דופן היו הפשיזם והנאציזם - הראשון מטעמים מוסריים וחברתיים נוצריים והשני מטעמים אידיאולוגיים גזעניים, ושניהם מתוך רצון להשיב את עטרת האם האולטימטיבית ואת קדושת המשפחה ליושנה.

הקדמה

מלחמת העולם השנייה שפרצה כנגד כל התחזיות, טרפה את כל מה שהושג והעמידה בסכנה את בסיס קיומם של עקרונות החירות. עם עלייתו של הנאציזם בראשות אדולף היטלר, בשנת 1933, נחצו כל הקווים האדומים באבחת סכין, ובוטלו זכות החיים, המצפון והמוסריות, כבוד האדם, חופש הביטוי והמחשבה. הגזענות הפכה להיות מצע פוליטי חוקי, ועל פי האידיאולוגיה הנאצית, גם נשים צוו לשוב לתחום המחיייה המוגבל שלהן ולמלא את תפקידן כנשות משפחה ראויות, בעלות כושר ילודה מרשים לטובת הרייך השלישי, במקביל לפמיניזם ליברלי ורדיקלי שקרא לשינוי תודעתי לגבי מעמדן של נשים. לראשונה, במלחמה שהקיפה את כל יבשות העולם, הצטרפו מיליוני נשים לשרות, לצבאות מדינתיים ולארגונים צבאיים או למיליציות, כמו ארגוני פרטיזנים ומחתרות שונות, מי בגיוס חובה ומי בהתנדבות, בכל החילות, בכל התפקידים ובכל החזיתות,

---

1 See: Laura Marcus, "Woolf's feminism and feminism's Woolf", In: S. Roe & S. Sellers (Eds.), *The Cambridge Companion to Virginia Woolf*, Cambridge: Cambridge University Press, 2000.

ואף השתתפו בקרבות מכריעים באומץ לב ובחירוף נפש. מתוך מיליון וחצי יהודים ששירתו בכל צבאות העולם בפלוגות הפרטיזנים ובארגוני המחתרות, במסגרות מדינתיות ובלתי סדירות, היו גם כ-150 אלף נשים יהודיות בנות 16-45. על סיפור לחימתם ותרומתם של חיילים יהודים לניצחון על גרמניה הנאצית מספרים מעט מדי, פחות מזה - על סיפורן של הנשים היהודיות.²

במאמר זה יועלו סוגיות תדמיתיות ודילמות ערכיות לגבי מקומן בסיפור (נרטיב) ההיסטורי של השתתפות היהודים במלחמת העולם השנייה. עוד יודגשו ההבדלים בין החיילות היהודיות בצבאות השונים ובארגונים הצבאיים הבלתי סדירים (גרילה) ובהיקף מעורבותן. זו הייתה נקודת מפנה חשובה שהעמידה את גיוסן במבחן המציאות, והשפיעה על הקמתן של יחידות נשים בצבאות שונים בעולם.³

התביעה לשוויון תעסוקתי ולזכות להשתלב באקדמיה, במחקר, במרחב הפוליטי והתעשייתי, בתקשורת וביחסי ציבור צברה תאוצה פי כמה וכמה עם התגייסותן ועם מילוי תפקידים מבצעיים הרחק מהבית במהלך שנים רצופות. יכולותיהן הקרביות בלטו במיוחד בשורות הצבא הסובייטי, שעל בסיס השוויוניות הקומוניסטית, אפשר לנשים להשתתף כמעט בכל תפקיד מבצעי, בכללו טיסות קרב, צניחות מבצעיות ולחימת קומנדו בקו החזית. בצבאות בעלות הברית באו לידי ביטוי גם כושרן הארגוני, יכולות התמרון במצבי לחץ וסכנת חיים, קבלת אחריות מבצעית וביצוע משימות בתושייה ובגבורה, לעיתים תוך כדי אלתור בשטח וקבלת החלטות עצמאיות. צריך להביא בחשבון, שלא כמו גברים שעברו סדרות אימונים צבאיים טרם גיוסם ושיבוצם, לנשים היה זמן מוגבל מאוד של היערכות ושל התאמה פיזית ואישיותית לתפקידים שונים, ולרוב הסתכמה ההכשרה בשבועות בודדים בלבד. העובדה שהצליחו לשמש טייסות, רופאות קרביות, חובשות, צנחניות, לוחמות קומנדו, מרגלות, נהגות, תומכות לחימה וחיילות

Tamar Ketko, "Not victims: the image of Jews in World War Two", *Jewish Culture and History* 18 (2), 2017, pp 274-290. 2

Emily Yellin, *Our Mothers' War: American Women at Home and at the Front During World War II*, New York: Free Press, 2004; Sandra Trudgen Dawson, "Women and the Second World War", *International Journal of Military History and Historiography* 39 (2), 2019, pp. 171-312. 3

אחזקה וטכנולוגיה, העידה על יכולותיהן הטבעיות ועל אומץ ליבן. אולם המעבר המהיר, יחסית, מאלמוניות ומשגרת חיים שלא חרגה מהמובן מאליו, לחיילות במדים, המוצבות בעמדות מפתח במערך הצבאי הבין-לאומי, יצר פערים בין הדימוי העצמי ובין איך שהתקבלו בעיני הציבור ובעיני בני משפחתן. חשוב לזכור שקצב ההשתחררות מאחיזה מסורתית במעמדן היה הרבה יותר איטי לפני פרוץ המלחמה, לא כל שכן במצוקה של חוסר כוח אדם בחזית כמו גם בעורף. לכן לוותה התגייסותן בעמדות השנויות במחלוקת לגבי ההשפעות העלולות להרוס את סולם הערכים שלהן, את דפוסי התנהגותן ואת צניעותן. שירותן הרחק מהבית ומהמשפחה, לעיתים במשך שנים רצופות, כרסם באמון שניתן להן והעלה ספקות לגבי התאמתן לתנאי לחימה. ברוב המדינות המערביות שמרו על כבודן ועל מידת יכולתן לציית לערכים המוסריים ולהימנע מלחצות את הקווים האדומים, גם בשעת סכנה ומילוי תפקידן בצייטנות ובמסירות וגם במחיר שיצטרכו לשלם לשם כך. עצם הימצאותן בחברת חיילים ומפקדים בתנאי שדה קשים ועצם שותפותן לחוויות צבאיות 'גבריות' מטלטלות אילצו אותן, בלית ברירה, להשתנות. המסע הפתאומי הזה פתח לפנייהן עולמות חדשים ונתן דרור לסוג של מרד נעורים מודחק ולצורך לביטוי עצמי פמיניסטי שלא התממש. כיום, בנות הדור הצעיר יוצאות למסעות רחוקים בעולם השלישי, כחלק מ'טקסי ההתבגרות והעצמאות' שלהן. בהיקש לכך, להיות חיילת במזרח התיכון בצפון אפריקה או באירופה ולהשתתף בקרבות מול האויב הנאצי היה שווה ערך לטיול בהודו, בנפאל, בדרום אמריקה או לכיבוש האוורסט. לקבל רישיון נהיגה על טנדר או על טנק השתווה לקבלת כנפי צניחה או טיס, לא כל שכן מי שיצאה למשימות מסוכנות, ובמהלכן הפציצה מטוס קרב, צנחה והובילה שיירות כלי רכב צבאיים כבדים וטנקים מאלכסנדריה לביירות.⁴ בפתח הדיון בעניין זה כבר אפשר לקבוע בוודאות: מגוון התפקידים הצבאיים הקרביים שאפשרו לחיילות בצבא הסובייטי היה גדול בהיקפו ושונה מזה שהוצג לחיילות בצבאות בעלות הברית, וההבדל ניכר גם בהכשרה המקצועית וגם ברמת האחריות הפיקודית והמבצעית שהטילו עליהן. נשים התגייסו לצבא

4 מאיר חזן, מהפכת הענוות: אישה ורובה בארץ ישראל 1907–1945. תל אביב: הקיבוץ המאוחד, 2015 (להלן: חזן, מהפכת הענוות).

האדום, בעוד לשאר הצבאות - הנשים התנדבו. במציאות זו נושא השוויון המגדרי בגיוס לצה"ל עדיין נמצא על סדר היום הציבורי ומהווה מוקד לדיונים ולמאבקים, החל ממאבקה של אליס מילר בשנת 1994 להתקבל לקורס טיס וכלה בעתירות לבג"ץ בנובמבר 2020 שהגישו צעירות בדרישה שיאפשרו להן להתמייין ולהתגייס ליחידות עילית ולתפקידים קרביים. בעתירה הביעו מחאה על התנהלות מפלה הפוגעת באופן חמור בזכות יסוד של נשים לשוויון בצה"ל. בעקבות העתירה הודיע הרמטכ"ל, רא"ל אביב כוכבי, על הקמת צוות שיבחן שירות נשים כלוחמות ביחידות עילית ובגדודי חי"ר, ובראשו יעמוד מפקד זרוע היבשה, אלוף יואל סטריק. דווקא בשל כך כדאי לבחון את מקורות ההשראה למגמות הללו, להבין שהיו רבות נועזות לפנין שעשו היסטוריה ושהשתתפו בקרבות מכריעים ובפעולות לחימה שעד אז היו נחלתם של גברים בלבד. ראוי שנלמד את הפרק המכונן הזה על חלקן של נשים יהודיות במלחמת העולם השנייה בכל החזיתות והמערכות הצבאיות.

לוחמות יהודיות שהתגייסו לצבא האדום וליחידות פרטיזניות

עם פרוץ המלחמה הפטריוטית הגדולה⁵ ב-22 ביוני 1941, עם תחילתו של מבצע 'ברברוסה', ברדיו מוסקווה קראה הטייסת הידועה מרינה רסקובה (Marina Raskova) לבחורות סובייטיות להתגייס לצבא, לתרום את חלקן במאמץ המלחמתי, לעבור קורסי טיס, מקלעניות וצניחה ולקבל הכשרה צבאית מלאה בשאר חילות השדה הקרביים וביחידות הטכניות ותומכות הלחימה. עשרות אלפים נענו לגיוס. האימונים ארכו בדרך כלל 12-18 חודשים, ובמהלכם התנסו בזמן אמת. הטייסות הפגינו כושר תמרון מצוין ויכולת אווירית יוצאת דופן בקרבות הקשים מול מטוסי הקרב הגרמניים ובהפצצות כבדות לנטרול דרכי הגישה של הצבא הגרמני.⁶ רבות מהן זכו לאותות גבורה על ביצוע מוצלח של אלפי גיחות מבצעיות ועל השתתפותן בקרבות אוויר ובהפצצות בשמי סטלינגרד, מוסקווה, קורסק,

---

5 כן כינו הסובייטים את מלחמת העולם השנייה. מבחינתם המלחמה החלה ביוני 1941, כמבחן היסטורי לכוח העמידה של 'אימא רוסיה' ושל המשטר הקומוניסטי מול גרמניה ומול האידיאולוגיה הנאצית ומימושה.

6 See: Reina Pennington, *Wings, Women & War: Soviet Airwomen in World War II Combat*, Kansas: University Press of Kansas, 2007.

קניגסברג וברלין.⁷

הקריאה לגייס נשים לכל החילות והתפקידים היה ביטוי מובהק לעקרון הסוציאליסטי בדבר שוויון מוחלט בין המינים ומתן אמון מצד ההנהגה בכוחן ובכישוריהן, וגם כדי להכחיש את יחסה המשפיל לנשים. בצבא הסובייטי נלחמו כ-800 אלף נשים, מחציתן בקו החזית באוויר וביבשה, כ-10 אחוזים מהן יהודיות ועוד מספר לא מבוטל של מתגייסות שהסתירו את דבר יהדותן ושינו את שם משפחתן. מתוך רשימת שמותיהן של כאלף טייסות קרב, נווטות ומקלעניות, נמצאו כ-400 יהודיות; מתוך כ-200 אלף רופאות קרביות, אחיות וחובשות צבאיות, כ-40 אלף היו יהודיות, ומתוך 100 אלף חיילות סובייטיות ששירתו בחיל השריון ובחיל החימוש בתפקיד נהגות, טכנאיות רכב ומהנדסות בתעשייה הצבאית, כ-20 אלף היו חיילות יהודיות.⁸ בין אלה היו גם מעטות ששולבו במערך המודיעין ובמשימות הריגול בשטח האויב ושימשו אלחוטאיות וקשריות. ביחידות הצבא האדום ובחטיבה הליטאית פעלו חוליות קומנדו שהוצנחו לשטחי האויב, בהן גם נשים מעטות שנמצאו מתאימות. אחת מהן הייתה הלוחמת היהודייה נינה פפירמכר (מרשק) שהוצנחה בשנת 1944 בשטח האויב ביערות רודניקי, סופחה כאלחוטאית של מפקדת החטיבה הליטאית 1 והייתה בין הבודדות ששרדה מאותה חטיבה עד תום המלחמה.⁹

כאן המקום לציין שהיו יחידות צבאיות שהרוב היהודי בהן עיצב את אופיין, והדיוויזיה הליטאית ה-16 היא דוגמה מובהקת לכך. תחושת הנקם, אחדות הגורל היהודי והשנאה לגרמנים הנאצים אך העצימו את נוכחותן בשדות הקרב ואת הישגיהן. כשליש מלוחמי הדיוויזיה היו יהודים, בהם כ-80 צעירות יהודיות, שרובן היו בנות 17-20. מ-1941 עד 1942 התגייסו עשרות רופאות יהודיות שקיבלו את הסמכתן סמוך לפרוץ הקרבות, וכמה סטודנטיות לרפואה שטרם הוסמכו, הוכשרו מייד כחובשות ואחיות. הן יצרו צוות רפואי קרבי של נשים יהודיות שלא היה

7 יצחק ארד, *בצל הדגל האדום: יהודי ברית המועצות בלחימה נגד גרמניה הנאצית*, תל אביב: משרד הביטחון, 2008, עמ' 145.

8 Pennington, *ibid*; C. Merridale, "Masculinity at war: Did gender matter in the Soviet Army?" *Journal of War and Culture Studies* 5 (3), 2013, p. 307–320; T. Ketko, *ibid*.

9 ישראל רודינצקי ויעקב שיין (עורכים), *הדרך אל הניצחון – לוחמים יהודים בדיוויזיה הליטאית ה-16 1942–1945*, תל אביב: איגוד יוצאי ליטא בישראל, 1999, עמ' 306 (להלן: רודינצקי ושיין, *הדרך אל הניצחון*).

לו כמעט אחר ורע בחילות אחרים. חלקן היו קשריות, נהגות וטכנאיות חימוש רכב.¹⁰ לרוב, התגייסותם הכוללת של הלוחמים בחזית המזרחית ונחישותם להכניע את הצבא הגרמני בכל מחיר גברו על גילויי האנטישמיות בקרב הלוחמים הסובייטים והליטאים, אם כי ברגעי אמת של נפילה בשבי האויב לא היססו להלשין מייד ולמסור לידי השוברים הנאצים את היהודים שביניהם, ששעות קודם לכן היו 'אחיהם לנשק'. הללו הוצאו להורג מייד, דבר שהיה צפוי ומכוון. לגבי הלוחמות היהודיות, חשיפתן לסכנת הנפילה בשבי הייתה מצומצמת יותר, אם כי, לפי עדותן של רופאות ושל חובשות יהודיות ששרדו, במתקפות קשות ובהפגזות מתמשכות נשלחו קודם הרופאות והחובשות היהודיות לטפל בפצועים ולפנותם תוך כדי סכנה ממשית לחייהן. לטענתן, זה היה שיקול פיקודי, שלא פעם נבע מניצול העובדה שמעבר לתחושת הפטריוטיות, בערה בליבן נקמנות חסרת גבולות. היו כאלה שנהרגו תוך כדי מילוי תפקידן, היו שנפצעו והמשיכו לטפל בלוחמים בנאמנות, כמובן, ללא הבחנה ביניהם.¹¹ תמונת מצב זו הצטיירה גם מעדותן של טייסות קרב יהודיות שציינו שמרביתן הוזנקו ראשונות מול מטוסי קרב גרמניים, חלקן הוצבו כמקלעניות, ולרוב היו הראשונות להיפגע.¹²

עם זאת צריך לשקף גם את ההיבטים האמיצים פחות באשר למיעוט נשי בתוך רוב גברי במהלך הקרבות, המרדפים והשהייה בשטחי האויב או בתנועת הכוחות במשך חודשים ארוכים בתנאי שטח קשים. במצבי קיצון של הישרדות בתנאים בלתי נתפסים סביר להניח שלעיתים נחצו גבולות מוסריים, אך לרוב ניסו להגן על כבודן. המציאות ביער, בשדות קרב, בשוחות או בעת שחרור מחנות ההשמדה, כשהמוות מרחף מעליהן ללא הרף, זימנה דילמות מוסריות ומצבי קיצון של הישרדות, לעיתים חריגים ובמחירים אנושיים קשים מנשוא. על אחת כמה וכמה נאלצו חיילות

10 ציפורה שקליארסקי-בלכר וח' ליפשיץ, "האפופיאה הקרבית של אנשי הרפואה", בתוך: רודינצקי ושיין, **הדרך אל הניצחון**, עמ' 51-53.

11 Pennington, *ibid*; See also: Kazimiera J. Cottam, **Women in Air War: The Eastern Front of World War II**, Canada: New Military Publishing, 1997.

12 ראו גם: נשים במלחמה, סדרה בת שבעה פרקים שיצרה מחברת המאמר (תמר קטקו) על יסוד מחקריה ההיסטוריים וראיונות אישיים שקיימה עם לוחמות יהודיות רבות בארץ ובחו"ל. הסדרה הוקרנה לראשונה בשנת 2008, במסגרת מחלקת התעודה של הטלוויזיה הישראלית (ערוץ 1) בניהולו של איתי לנדסברג-נבו ובהפקתה של דרית סטריק.

יהודיות להוכיח את כוח עמידתן ועד כמה הן 'מועילות', וחלילה, לא מהוות סרח עודף. נוסף על ההתמודדות עם גילויי האנטישמיות, כמי שביקשו לנקום את השמדת יקיריהן ואת מעשי הטבח שביצעו הגרמנים תוך כדי פלישתם לברית המועצות, היה עליהן להוכיח את אומץ ליבן מבחינה מגדרית למרות האווה השוויונית, הפטריוטית והבולשביקית. בד בבד הן התמודדו מול שתי זהויות: נאמנות לצבא האדום ובנות חיל של העם היהודי.¹³ חוץ מאלה שהתגייסו לשורות הצבא ולתפקידים שונים של תומכי לחימה בעורף, היו כאלה שנכלאו עם משפחותיהן בגטאות שהוקמו בכל העיירות בחזית המזרחית, ולא הצליחו להתגייס. לאחר שהבינו שההרג הרצחני יגיע בסופו של דבר לכל מקום, החליטו לברוח ליערות ולהצטרף לפלוגות הפרטיזנים - החלטה שלווה בדילמות קשות של הקרבה: מצד אחד סיכנו את חיי המשפחות שנותרו בגטו, ומצד אחר מסרו את נפשן בעצם הבריחה ליער שבו ארבו סכנות בכל פינה. הן נאלצו לשרוד בכל מחיר, ולשכנע את מפקדי פלוגות הפרטיזנים שכדאי לצרפן. הן נמלטו ממעשי הרג המוני בידי עוצבות המבצע המיוחדות של הגרמנים, ועל אף הסכנות ועל אף חוסר ההכשרה הפיזית והמנטלית בחרו בחיי היער על פני התעללות ומוות בידי הנאצים והאוכלוסייה העוינת.

במסגרת יחידות הפרטיזנים הלא יהודיות שפעלו ביערות מזרח אירופה, ביוון, באיטליה, בבולגריה, ביוגוסלביה ובסלובקיה, פעלו יותר מ-90 אלף פרטיזנים יהודים, מתוכם כעשרת אלפים נערות ונשים בוגרות יותר. לצד הגדודים המעורבים התארגנו יחידות יהודיות, כגון יחידת המשפחות של האחים ביילסקי שכללו קשישים, נשים וטף, וגדודי פרטיזנים כמו אלה של אטלס, זורין, קובנר וגרינשפן. הן השתלבו במרדפים, בהטמנת מוקשים, בבניית מסתורים (זימלנקות) ביערות ובהשגת תחמושת, מזון ותרופות מכפרים סמוכים. הפרטיזניות טיפלו בפצועים ובחולים ובלוחמת הישרדות מול הכוחות הגרמניים ומול הכוחות המקומיים ששיתפו עימם פעולה בחשיפתם. הן השתתפו בפעולות צבאיות למיקוש נתיבים, תחנות כוח ועמדות, ולעיתים גם בקרבות פנים מול פנים. הגרמנים ביקשו לחשוף את מוקדי ההתארגנות הפרטיזנית ואת אזורי המסתור וניהלו מצוד רצוף אחרי גדודי הפרטיזנים, ולתדהמתם גילו בשורותיהם גם פרטיזניות

צעירות שלא נרתעו להיאבק בהם. ביערות הסמוכים לגטו וילנה, הטמינו מוקשים מתחת למסילות ברזל ובמתחמי שנאים ומשאבות מים של וילנה; באזור יערות נאליבוקי שבבֶּלָארוס, בעיקר במסגרת יחידות הפרטיזנים של טוביה ביילסקי ושל שלום זורין, השתתפו במיקוש הדרכים שהובילו מנוּ בוגֶרודוק לנובוליניה (Novoyelnya) ולשאר כפרי האזור. סמוך ליערות קרסלאבה (Kraslava) שבלטבייה השתתפו בתקיפת שיירות גרמניות שהובילו אספקה וציוד, לא פחדו להסתער על כפריים עוינים שנתפסו כמלשינים והיו אחראיות למציאת מקורות מזון וציוד.¹⁴ החוויות הקשות נצרכו בגופן ובתודעתן, לאו דווקא בסממנים של גבורה, לא בעיני עצמן ולא תמיד בעיני הסביבה. הן נדחקו לשולי הזיכרון הקולקטיבי בשל החשש הכבד שתמיד ליווה אותן, שמא יבקשו לדעת מה המחיר האישי שנאלצו לשלם כדי להישאר בחיים בסביבה שאינה הולמת לנערות ולנשים צעירות בנות 15-30.¹⁵

לוחמות יהודיות שהתנדבו לשרת בצבאות בעלות הברית

בארצות המערב, לעומת גיוס הנשים בחזית המזרחית, תמונת המצב הייתה שונה לחלוטין, הן מבחינת פרופיל המתגייסות והרקע שלהן והן מבחינת תרבות מדינות מוצאן ומגבלות הצטרפותן לשורות הצבא כמתנדבות. בארה"ב, בקנדה, בדרום אפריקה, באוסטרליה, בניו זילנד ובבריטניה התנדבו נשים לצבא ולא גויסו בשירות חובה כמו הגברים. אומנם עברו הכשרה מקצועית בכמה תחומים נדרשים, אך לא התקבלו לכל התפקידים, ודאי לא ללחימה בקו הראשון בחזית. כטייסות הן לא השתתפו בקרבות אוויר, אלא שימשו טייסות תובלה או טכנאיות אוויר.¹⁶ בהיותן טכנאיות בעמדת נ"מ הן פעלו בדרך כלל על נושאות מטוסים ולא בשדות הקרב ממש. שאר היחידות שבהן פעלו היו עורפיות או בשירות

---

14 רודינצקי ושיין, הדרך אל הניצחון; ראו גם: שלום חולבסקי, **מרי ולוחמה פרטיזנית – יהודי בילורוסיה במלחמת העולם השנייה**, ירושלים: יד ושם, 2001 (להלן: חולבסקי: **מרי ולוחמה פרטיזנית**).

15 שרה שניר-נשמית, **הפלוגה ה-51: קורות הקבוצה הפרטיזנית של יהודי גטו סלונים**, קיבוץ לוחמי הגטאות: בית לוחמי הגטאות, 1990; חולבסקי, **מרי ולוחמה פרטיזנית**; בני מיכלסון, "תנועת הפרטיזנים היוגוסלביים", בתוך: **אתר מוזיאון הלוחם היהודי במלחמת העולם ה-ii**, 2018. <http://www.jwmww2.org>

16 Margaret Dady, **A Women's War: Life in the ATS**, London: Book Guild Ltd, 1986; Sandra Dawson, "Women and the Second World War", in: Marco wyss, **International Journal of Military History and Historiograph** 39 (2), 2019, pp. 171–312.

מודיעין, מיפוי ותחזוקה. רק רופאות וחובשות קרביות הורשו להתלוות לגדודי לחימה ולהיות בשטח, וגם אז רק במערכות מיוחדות ולרוב בחלקים העורפיים של חזית הלחימה.¹⁷ עם הצטרפותה של ארה"ב למלחמת העולם השנייה, לאחר ההתקפה בפרל הארבור, ב-7 בדצמבר 1941, החל גיוס לוחמים המוני. בעקבות זאת נדרשו רבבות נשים לסייע מייד במילוי תפקידים אזרחיים, כדי שלא לשתק את שגרת החיים לגמרי. בד בבד הן נקראו להתנדב לכוחות הלחימה בבסיסי הצבא שברחבי ארה"ב, אך גם בחזיתות שמעבר לים.

כ-350 אלף נשים התנדבו לשורות הצבא האמריקאי לאחר שרעיית הנשיא אלינור רוזוולט התרשמה מתרומתן לכוחות בעלות הברית במזרח התיכון ובאירופה, והציעה להקים יחידת נשים צבאית מיוחדת (Women's Auxiliary Army Corps) - (WAAC). זה היה צורך השעה ואולי הזדמנות ליצור תקדים שלימים יהווה תשתית לחילות הנשים בצבא ארה"ב ולהישגיהן הצבאיים עד היום. יותר מ-150 אלף התגייסו לתפקידים שונים בחיל האוויר, כאלף מתוכן שירתו כטייסות תובלה, והשאר טכנאיות מטוסים, תצפיתניות וקצינות מיפוי וזיהוי מטרות. עשרות אלפי נשים אחרות שימשו רופאות, אחיות, חובשות, נהגות, תזונאיות ועובדות סוציאליות. בין מאות אלפי החיילות היו גם יותר מ-50 אלף נשים יהודיות מכל רחבי ארה"ב. שילובן בכל התפקידים התאפשר, בין היתר, גם בשל האחוה הפטריוטית שהפגינו, וגם כיהודיות שייצגו את קהילת היהודים הגדולה בעולם.¹⁸ שלא כמו בצבא האדום, הן לא נתקלו בגילויי אנטישמיות כל שהם, ואף זכו ליחס מכבד ומוקיר, דווקא בשל היותן יהודיות ונוכח הידיעות שהתחילו לזרום לתקשורת על מה שמתחולל באירופה. כאן לא היה דחף נקמני שנבע מחוויית ההשמדה הפיזית וההימלטות מאימת המוות, אלא מתוך תחושת חובה לאומית, יהודית ואידיאולוגית - ניצחון הדמוקרטיה על הנאציזם ועל הפשיזם, ואולי באופן סמוי היה שם גם מניע אנטי-קומוניסטי שניזון מהלך הרוח הכללי באמריקה של אותם הימים. הן בלטו כטייסות, אחיות וחובשות קרביות, ומילאו תפקידים מקצועיים וטכניים בעמדות

See: Yellin, Ibid. 17

Sandor B. Cohen, *Women in the Military: A Jewish Perspective*, New York: National Museum of American Jewish Military History, 1999. 18

ירי ומכ"ם על סיפונן של משחתות שהפליגו לאירופה ולצפון אפריקה.¹⁹ אליהן הצטרפו גם מתנדבות מדרום אפריקה ומאוסטרליה. עיקר תרומתן בא לידי ביטוי בסיוע הרב שהעניקו ליחידות הלוחמות בקרבות שהתנהלו מול הגרמנים בצפון אפריקה בשנת 1942, ולאחר מכן, כשהיה צורך לטפל באלפי פצועים, למלא משימות תובלה ואספקה ולתחזק מאות בסיסים צבאיים ובתי חולים שהוקמו תוך כדי לחימה. בנקודות אלה פגשו גם לוחמות ארץ-ישראליות במדי הצבא הבריטי.

בהמשך המלחמה, כשמוקד הקרבות עבר לאירופה, מילאו משימות דומות במהלך הפלישה לנורמנדי ביוני 1944 ואחר כך במסגרת שחרור מערב אירופה מהשליטה הגרמנית עד לסיום המלחמה בשנת 1945. לאחר מכן המשיכו לסייע במתן טיפול לפצועים, גם מבחינה רפואית וגם מבחינה נפשית, ובהעברתם. בל נשכח שנערות צעירות אלו היו הרחק מהבית ומהמשפחה, ולעיתים הן בעצמן נזקקו לתמיכה. בין סיפורי הגבורה של הנשים היהודיות בצבא ארה"ב ראוי להזכיר את מירנדה בלוך (Miranda Bloch) שהוכשרה להיות טכנאית מוטסת ופתרה תקלות מורכבות ביותר תוך כדי טיסות מבצעיות. היא עברה קורסי צניחה מעל יבשה וים במקרה שתאלץ לנטוש את המטוס במהלך תקיפה. מירנדה זכתה לאותות גבורה רבים על אומץ ליבה ועל ביצועיה המרשימים. לוחמת נוספת, המייצגת את גבורתן של הלוחמות היהודיות, היא פרנסיס סלנג'ור, אחות מוסמכת שהצטרפה לכוחות שנחתו בחופי נורמנדי והייתה אחת מתוך ארבע אחיות אמריקאיות בלבד שהורשו להצטרף ללחימה בקו החזית. תוך כדי טיפול במאות הפצועים נורתה בידי צלף גרמני. על לחימתה ועל מילוי תפקידה בגבורה עילאית הוענקו לה עיטורים רבים לאחר מותה.²⁰

יחידה צבאית גדולה נוספת של לוחמות, שבה שירתו נשים רבות במדינות המערב, הייתה חיל העזר לנשים (ATS) - Auxiliary Territorial Service. יחידה זו נוסדה בשנת 1938 כדי להכשיר 25 אלף מתנדבות למקצועות טכניים, כגון נהיגה באמבולנסים וכלי רכב כבדים, חימוש ותחזוקת סנקים, ולתפקידי תמיכה וסיוע לוחמה בתחומים שונים. כבר בשנת 1939 פעלו חיילות אלו ביחידות השונות גם באנגלייה וגם בצרפת בהיקף גדול

<https://www.history.com/topics/world-war-ii/american-women-in-world-war-ii-1> 19

www.jewishvirtuallibrary.org 20

יותר לאחר שהוכרזה מלחמה על גרמניה. חלקן הוכשרו לשרת גם בעמדות רדאר שהיו המטרות הראשונות שהפציצו המטוסים הגרמניים. היו שאומנו להיות סוכנות חשאיות מוצנחות. תפקידן היה מסוכן במיוחד בשל החשש שיפלו בשבי, ולכן צוידו באקדחים כדי לירות בעצמן כשייתפסו בידי האויב - זה היה אחד התנאים שהתחייבו לקבל. הכשרתן נערכה במסגרת מנהלת המבצעים המיוחדים (SOE - Special Operations Executive). היו שהצטרפו לשירות הצי לנשים (WRNS - Royal Naval Service) ולחיל העזר האווירי לנשים (WAAF - Women's Auxiliary Air Force) בהן כ-120 נשים שהטיסו מטוסי תובלה, וכאלה שהתמחו בירי טילים מספינות מלחמה, שפעלו בעיקר בצבא בריטניה. למערכות הצבאיות בצפון אפריקה שלחו גם אלפי מגויסות מארה"ב ומדרום אפריקה, בעיקר כרופאות, חובשות, אחיות ועובדות סוציאליות. צריך להדגיש שוב שלא כמו בצבא הסובייטי - נשים בצבאות בעלות הברית התנדבו וראו בכך שליחות ולא חובה. הצטרפותן נבעה מבחירה אישית ומרצון לתרום למלחמה בגרמניה הנאצית, ובמידה לא מבוטלת להוכיח למסגרת הצבאית הגברית כל כך, שגם הן יכולות ו - We can do better.

עד יולי 1942 מנה חיל העזר לנשים כ-220 אלף נשים, ועד תום המלחמה ב-1945 כלל כוח הנשים בכל צבאות בעלות הברית קרוב לחצי מיליון חיילות, כ-8 אחוזים מתוכן יהודיות, בעיקר מארה"ב, מדרום אפריקה, מבריטניה ומהיישוב העברי.

כוח מיוחד נוסף שפעל בשטח האויב במסגרת הצבא הבריטי, שכלל לוחמי מודיעין שאומנו למשימות חשאיות כדי להעביר מידע וכדי לחשוף מחנות שבויים של בעלות הברית ושל תנועת הגרמנים בשטח, היה של צנחנים ושל יחידות קומנדו. מלבד אימוני לחימה, צניחה והכנה לנפילה בשבי הוכשרו רובם במיומנויות שונות של איסוף מידע מודיעיני באמצעות מכשירי קשר אלחוטיים, מורס ורשתות של העברת מידע מוצפן. כאלה היו גם 37 צנחני היישוב, מתוך יותר מ-200, שהתנדבו למשימות שונות באירופה, ונדרשו לאימוני צניחה ואלחוט בצבא הבריטי, בהם שלוש נשים: חנה סנש, חביבה רייק ושוריקה (ברוורמן) שפכנר. הן הוצנחו בהתאם לשפות ארצות מוצאן, כדי לנוע בחופשיות בקרב האוכלוסייה המקומית וכדי לבצע משימות מודיעין, ובד בבד לפעול באופן סמוי ליצירת קשר עם פליטים ועם פרטיזנים יהודים ולסייע להם. חנה סנש צנחה ביוגוסלביה ופעלה עם חבריה ראובן דפני, אבא ברדיצ'ב ויונה רוזן ביערות יוגוסלביה. המטרה

הייתה להגיע להונגריה. לאחר המתנה עימם ועם קבוצת פרטיזנים יוגוסלבים החליטה לחצות את הנהר ולחדור להונגריה, אך הם נתפסו. חנה נכלאה על ידי הגסטאפו, עונתה, ובסופו של דבר הועמדה מול כיתת יורים הונגרית בחצר בית הכלא ההונגרי שבו הוחזקה ונרצחה באקופות קומה ובעיניים גלויות.²¹ חביבה פעלה בסלובקיה, במחוזות ילדותה שבבאנסקה ביסטריצה, ואחר כך בהרי הסביבה, עם חבריה רפי רייס וצבי בן-יעקב.²² הם נתפסו במהלך המרד הסלובקי שהנהיגו, והוצאו להורג. גופתה של חביבה זוהתה באמצעות תמונת אחיינה התינוק, מיכאל, שתפחה בחלק הפנימי של המקטורן הצבאי שלבשה. חיים חרמש שהצטרף אליהם שרד והמשיך להילחם עם הפרטיזנים ולפעול בשטח עד תום המלחמה. שוריקה, שמשימתה ברומניה בוטלה, נשארה ביערות יוגוסלביה ואחר כך עברה לאיטליה, שבה ארצה והתגוררה בקיבוץ שמיר עד יומה האחרון.²³

מתנדבות היישוב העברי

מהיישוב העברי בארץ ישראל התנדבו לצבא הבריטי כ-40 אלף לוחמות ולוחמים, בהם כ-4,500 נשים. יחסית למספר היהודים ביישוב, זה היה אחוז המתנדבים הגבוה בעולם. כ-3,500 התנדבו לחיל העזר לנשים וכ-700 לחיל העזר האווירי לנשים. בתום המלחמה, לאחר שצברו ניסיון צבאי רב, ייסדו תשתית להקמתו של חיל הנשים בצה"ל (ח"ן) וסללו את הדרך למהפכה תפיסתית לגבי יכולתן של בנות לשרת בצבא, כמעט בכל תפקיד ובכל חיל - מגמה הנמשכת עד היום ביתר שאת. את הקמת חיל הנשים הטיל הרמטכ"ל הראשון יעקב דורי על שרה ברורמן (שפכנר), הלוחמת היחידה ששבה משליחות הצנחנים מאירופה, ועל שושנה גרשונביץ', קצינות ששירתו בצבא הבריטי בתפקידים שונים, בהם מפקדות, נהגות קרביות ואחיות, ובתפקידי פיקוד ומודיעין בשטח האויב. אליהן הצטרפו, בין היתר, גם הקצינות אסתר הרליץ, מינה בן-

21 על נסיבות לכידתה ראו: אתר הארכיון הציוני המרכזי בירושלים - הארכיון הציוני (zionistarchives.org.il).

22 תהילה עופר וזאב עופר, חביבה: סיפור חייה, שליחותה ונפילתה של הצנחנית חביבה רייק, תל אביב: ספריית הפועלים, 2004, עמ' 281-333.

23 יהודית תידור באומל, גיבורים למופת: צנחני היישוב במלחמת העולם השנייה ועיצוב הזיכרון הקולקטיבי הישראלי, באר שבע: אוניברסיטת בן-גוריון ומכון בן-גוריון, 2004.

צבי (רוגוז'יק), דבורה כהן ורות ברמן. הללו פיקדו על פלוגות מעורבות, בריטיות וארץ-ישראליות, מילאו משימות מורכבות במלחמת העצמאות ובהמשך שירותן בצה"ל, ועד מהרה הפכו ללוחמות ממש בשל הניסיון הרב שצברו.²⁴

אולם התנדבותן של נשות היישוב באותה עת לוותה בתגובות דו-ערכיות (אמביוולנטיות), והדבר בלט עוד יותר בשופן לארץ בתום המלחמה ובסיום שירותן בצבא הבריטי.²⁵ צריך להבין את רוח התקופה ואת היחסים הטעונים שהיו בין הנהגת היישוב לנציגי המנדט הבריטי שפרסם את כוונותיו לבלום את המשך ההתיישבות ולשבש את מימוש החזון הציוני. להתנדב לצבא הבריטי משמעו להצטרף לכוחות האויב שכעת נמצא בחזית אחת עם יהודי היישוב מול אויב משותף - גרמניה הנאצית. נוכח קריאתו של בן-גוריון להתייחס לצבא הבריטי כאילו אין 'ספר לבן' ראו רבים ביישוב את הלחימה בנאצים כדחופה יותר מלחימה באנגלים, ולפיכך השהו את המאבק במנדט. חלק ראו בכך הזדמנות לצבור ניסיון קרבי ולהרחיב את היכולות הצבאיות לקראת המלחמה לשחרור ארץ ישראל מאחיזתם והכרזה על עצמאות. חשוב לציין שמרבית בני היישוב בארץ ישראל הותירו את משפחותיהם במזרח אירופה ובמרכזה, הורים, אחים ואחיות. הם ניתקו עצמם מצור מחצבתם ומתרבותם האירופאית, ואימצו את דמות ה'יהודי החדש' תוך כדי שלילת הגולה, בהלימה עם הלך הרוח ביישוב שתבע תהליך מזוה של כור היתוך ושל הסתגלות. ההכרה שעליהם להצטרף למלחמה בהיטלר המאיים למחוק את היהודים מעל פני האדמה, חלחלה לתודעתם, צברים וחלוצים ככל שהפכו להיות, והשיבו אותם, גם אם זמנית, לזהותם ה'יהודית' הקודמת, כלומר, מלוחמים עבריים הפכו, בצו השעה, ללוחמים יהודים.

גיוס המתנדבות לצבא הבריטי ביישוב החל בשנת 1942. רבים לא ראו בעין אוהדת את הצטרפותן של בחורות, שזה עתה סיימו את לימודיהן בתיכון, לקורסי נהיגה, ואף התנגדו להכשרתן כסייעות רפואיות, קשריות,

24 אסתר הרליץ, לאן אשה יכולה להגיע?, תל אביב: משרד הביטחון, 1994.

25 ראו: ענת גרנית'הכהן, אישה עבריייה אל הדגל: נשות היישוב בשירות הכוחות הבריטיים במלחמת העולם השנייה, ירושלים ורמת אפעל: יד יצחק בן צבי והמרכז לחקר כוח המגן, 2011.

מחסנאיות וטכנאיות רכב, מהלך שפתח בפניהן אפשרויות חדשות של עצמאות תעסוקתית ושל הרחבת אופקים מקצועיים. בתקופה של התעצמות התנועות הפמיניסטיות נראה הצעד הזה מסוכן מדי, לא כל שכן הקרבה לחיילים הבריטים ולהתנהגותם ה'גינטלמנית', שהפכו למתחרים פוטנציאליים ל'מחזרי היישוב', הצברים המחוספסים. לראשונה יצאו חיילות היישוב מגבולות הארץ ונחשפו לעולם הגדול, אם במהלך שירותן בקהיר ובאלכסנדרייה שבמצרים או בהגיען כנהגות אמבולנס ותומכות לחימה של הבריגדה היהודית לעיר בארי או לרומא שבאיטליה. ממאבק מקומי (לוקלי) ומחתרתי הפכו לחלק ממאבק עולמי (גלובלי) גלוי שמיקם אותן בשורה אחת עם מאות אלפי חיילות מכל צבאות העולם. ראוי להדגיש שכל חיילת מהיישוב שהתאהבה בקצין זר - הוחרמה מייד בידי בני משפחה וחבריה, והוכרזה כבוגדת. לא פעם כינו אותן בשמות גנאי ולא חסכו בגילויי בוז ותיעוב כשספרו עד כמה השירות בצבא הבריטי תרם להתפתחותן האישית, המנטלית והמקצועית. עובדה זו הייתה נכונה גם לגבי מתנדבי היישוב ששבו מחזיתות שונות עמוסי חוויות, ניסיון צבאי, ארגוני ואסטרטגי, ומיומנויות שלעולם לא היו רוכשים לולא השתתפותם במלחמה זו. כל אלה סייעו באופן ניכר מאוד להקמתו של צבא תוך כדי מלחמת העצמאות ולאחריה.

נשות היישוב התמודדו עם קשיים פיזיים ומנטליים שאיש לא הכיין לכך. כאן לא היה מדובר בעוד מבצע מקומי כלשהו בהיקף המוכר להן מהבית, אלא במערכות בקנה מידה עולמי, במספרים בלתי נתפסים של לוחמים ושל אמצעי לוחמה ותקיפה ובמראות קשים שטלטלו אותן. היו אלה נערות בנות 18 או נשים ואימהות בנות 30 ואף מבוגרות יותר, שהיו מוכנות לקבל כל תפקיד, גם אם דרש מאמץ גופני וקור רוח אכזרי. די אם נתאר לעצמנו נהיגה באמבולנס צבאי במהלך הפצצה, כשהיה עליהן לפנות פצועים ולהביאם במהירות לבתי חולים. הנהיגה הייתה בדרך כלל בנתיבים מדבריים במצרים או בתוניסיה, בדרכים לא סלולות ולרוב בבדידות מוחלטת ובתנאים שלא הורגלו להם. הסכנות שארבו להן בדרך, מראה הפצועים ושדות הקרב וההתמודדות עם המרחק מהבית הפכו אותן להיות קשוחות ואילצו אותן לנהוג באומץ לב חריג. כמה מנהגות האמבולנסים והאחיות, בעיקר דוברות גרמנית ואנגלית, חצו עם כוחות בעלות הברית לאיטליה לאחר נסיגת הגרמנים מצפון אפריקה, כדי לסייע במערכה הצבאית נגד גרמניה, בעיקר בחזית איטליה ואוסטרייה. מעבר לחווייה הקהילתית והיהודית שלהן ומעבר למפגשים במועדוני תרבות ובילוי

בהפוגות בין הקרבות שָבו רוב הלוחמות עם תובנות אחרות, ועד מהרה הבינו, לפי הלך הרוח שקיבל את פניהן, שכדאי להן לנצור את חוויותיהן ולהמשיך בשגרת החיים שהתמקדה בשנת 1945 במאבק בבריטים ובערבים ובהמשך המאמץ לפתח את היישוב.²⁶

סיכום

מלחמת העולם השנייה כפתה על האנושות התמודדות הרת גורל מבחינה אידיאולוגית, צבאית, מדינית, חברתית ומדעית, והעמידה במבחן המציאות מאות מיליוני בני אדם, בהם מאות אלפי נשים ברחבי העולם. המחיר היה כבד מנשוא והותיר חורבן במלוא מובן המילה: מותם של יותר מ-60 מיליון חיילים ואזרחים ושל מאות מיליוני פצועים ונכים, הָרַס תשתיות עירוניות, תעשייתיות ותרבותיות וצלקות בנפשם של כל אלה ששרדו ושרדו משדות הקרב. איש לא צפה את גודל האסון לעם היהודי ואת ההתפתחויות הנאציות, ולאן יוליכו רעיונות הפתרון הסופי ורייך אלף השנים של היטלר ושל שותפיו. מנהיגי המעצמות והאומות המשפיעות לא לקחו את הנאציזם ברצינות, אך מה שהתחולל על פני כדור הארץ בשנים 1933-1945 הוכיח אחרת.

אין כמו ימים אלה, שבהם משתוללת מגפת קורונה (Covid-19), כשאות מידה מוסריות מאבדות את השפעתן כמעט בכל מקום, ובעיקר נוכח הכרסום ההולך וגובר בערכי הדמוקרטיה, כדי להזכיר לנו שישנן תופעות בלתי צפויות. מצד אחד, יש להבין עד כמה חיי אדם הם שבריריים ואין לקבל דבר כמובן מאליו, ועד כמה טירדון (אובססיה), שיגעון גדלות (מגלומניה) והולכת שולל מסוכנים. מצד אחר, מתפתח אקלים של פרופורציות, של שאיפה לפיוס ולהבנה ושל יצירת חלון הזדמנויות. דווקא ברגעי משבר אלה, כשנדמה כי כל מה שסמכנו עליו ותלינו בו את ייבנו - מתרסק ומאבד משמעות, ראוי לשוב ולהגדיר ערכי יסוד, נקודות מפנה היסטוריות, לזהות טעויות החוזרות על עצמן ולשאוף לתיקון עולם. בצמתים קריטיים של מערכות עולמיות, שבהן נדרשים לגייס את כל הכוחות למיגור אויבים המאיימים על חיי בני אדם, ללא הבדלי דת,

26 ברכה חבס, **בנות חיל: ספר אי-טי-אס**, תל אביב: עם עובד, 1964; ראו גם: מאיר חזן, **מהפכת הענוות: אישה ורוכה בארץ ישראל 1907-1945**, תל אביב: הקיבוץ המאוחד, 2015.

גזע ומגדר, גם נשים המבקשות לחזק את מעמדן תופסות את מקומן לא רק כביטוי לשוויוניות אלא כדי להטביע חותם של פורצות דרך, של מנהיגות ושל לוחמות. הן בולטות בכל תחום: בכל חילות הצבא, בכל תפקידי הממשל והניהול, ברפואה ובמדע, בחינוך, באומנויות ובתרבות, בתחום המשפט, הטכנולוגיה, מדעי החיים והסביבה. אחת הטענות המרכזיות במאמר מציגה את תקופת מלחמת העולם השנייה כדוגמה חסרת תקדים להוכחת מסוגלותן, תרומתן, עמידתן, נחישותן ורמת ביצוען, גם כשמדובר במשימות מסוכנות ו'גבריות' בהגדרתן.

כמעט שני מיליון נשים השתתפו במלחמת העולם השנייה, כ-7.5 אחוזים מהן היו יהודיות. מחציתן בקו החזית, בעיקר בצבא הסובייטי, האחרות במסגרת בעלות הברית ובמסגרות התנדבותיות (וולונטריות) שגייסו עשרות אלפים כתומכות לחימה, בהן טייסות, רופאות, חובשות ואחיות, מרגלות, נהגות, תצפיתניות, עובדות סוציאליות, טכנאיות ומחסנאיות. כמו כן הן גויסו לסייע בעורף החזיתות ולטפל בפליטי מלחמה. עקרונות מדיניות הצטרפותן לצבאות ולחילות השונים נבדלו מהותית בין הצבא האדום בחזית הסובייטית ובין צבאות בעלות הברית שבמדינות המערב. ברית המועצות גייסה את הנשים ואת הגברים בתהליך אחיד ושוויוני. כך נהגו לגבי ההכשרה הצבאית, האימונים, היקף המשימות ומידת הסכנה שבהן. רוב הנשים שניצלו מכליאה בגטאות, עם בני משפחותיהן, וממעשי רצח המוניים בידי הגרמנים הנאצים ביקשו להתגייס. חלקן ברחו מהגטאות ומבורות ההרג ליערות והצטרפו לגדודי פרטיזנים, יהודיים ולא-יהודיים. הן הגיעו לקו החזית באוויר וביבשה והשתתפו בקרבות מכריעים. מרביתן נפלו, וחלקן זכו לעיטור 'גיבורת ברית המועצות' ולמדליות על אומץ ליבן ועל הישגיהן הצבאיים. לעומתן, במדינות המערב הצטרפו הנשים לצבאות על תקן התנדבותי. הכשרתן והאימונים שעברו הותאמו לתפקידים מסוימים ולמגבלות גזרת הפעילות הצבאית שלהן שבדרך כלל לא כללה התעמתות חזיתית עם האויב, מלבד רופאות, חובשות ונהגות אמבולנס שפעלו במהלך הפצצות בשטח, וצנחניות מעטות שנשלחו למשימות מודיעין וריגול.

מתוך אוסף עדויות עצום של נשים שהשתתפו במלחמת העולם השנייה עולה כי סיפורן טרם הושמע וטרם נלמד כראוי מסיבות שונות. ייתכן שזה נובע מהרצון להגן על 'השליטה (הַגְמוֹנִיָּה) הגברית' בבחירת תוכני הזיכרון הקולקטיבי ושימורו ובקיבוע התפיסות המסורתיות במודע ושלא במודע. כשחייל שב לביתו משדות הקרב הוא מתקבל כגיבור עטור

תהילה, ומקומו מובטח בזיכרון הלאומי, ואילו כשחיילת שבה משדות הקרב כלוחמת מצניעים את אומץ ליבה ומתבוננים בה 'אחרת'. מקומה עם 'אחי גיבורי התהילה' לא בהכרח מובטח. הדבר בא לידי ביטוי בעיקר מתוך חקר עדותן של מתנדבות היישוב שהצטרפו לשורות הצבא הבריטי במסגרת חיל העזר לנשים ולחיל העזר האווירי לנשים. מקרה בוחן זה חריג לעומת פרקי ההתגייסות בצבאות העולם, שכן כאן היה עליהן להתגבר על כמה מכשולים במקביל: האחד, הצטרפותן לשורות הצבא הבריטי שהיה 'אויב העם', מי שביטלו את הצהרת בלפור, התנגדו להתיישבות הציונית ולהקמת המדינה והעדיפו לתמוך בערבים; השני, היותן נשים, נערות צעירות ואימהות לילדים, שהעדיפו לעזוב את 'מקומן הטבעי' בבית, לוותר על משפחה ועל תמיכה בה; והשלישי, להסתכן בהתקרבות לתרבות זרה בצפון אפריקה ובאירופה, לשהות במחיצתם של חיילים מצבאות בעלות הברית, להתפתות לקרבה רומנטית ולחציית גבולות, ולאבד משהו מהנאמנות ל'צבריות התמימה' שאפיינה אותן. מעניין לגלות שלעומת רוב מדינות העולם במזרח ובמערב, שהשקיעו מאמצים להנציח את חלקן של נשים שהשתתפו בצבאותיהן במלחמת העולם השנייה, דווקא במדינת ישראל נגנזו והושמטו סיפורן מדפי ההיסטוריה ומפנתיאון הזיכרון הקולקטיבי. חוץ מהצנחניות חנה סנש וחביבה רייק, שעל האחרונה עוד יודעים פחות, לא יודעים כמעט כלום על אודות אלפי נשים מהיישוב שהתנדבו לצבא הבריטי, שמילאו תפקידים חשובים ושיסיכנו את חייהן כשנלחמו בגרמניה הנאצית, כשהצילו ניצולים וכשהעלו אותם לארץ. תרומתן של הנשים היהודיות במלחמת העולם השנייה לא תסולא בפז. בשובן הניחו תשתית לחיל הנשים בצה"ל, וסללו את הדרך למקומן מבחינה מקצועית, חברתית ומדינית, בעיקר לאורך השנים שבהן הוצפה הארץ בעלייה ממדינות שונות ועימה 'עשו עלייה' גם סיפורי הגבורה של נשים יהודיות בצבאות העולם, שמשום מה לא מצאו ביטוי באווירה הישראלית הקיימת ולא הצליחו לתפוס מקום ראוי על במת מורשת הגבורה היהודית במלחמת העולם השנייה, בעיקר בשל הנפח שניתן לשימור זיכרון השואה ולסיפור המאבק וההישרדות. רק בעשור האחרון, עם התמורות בתכנים ובהשלמת המידע לגבי חלקם של יהודים במלחמת העולם השנייה, נראה כי היקף השתתפותם של יהודים במלחמת העולם השנייה, ובעיקר של נשים יהודיות, מתחיל לגלות עניין מחקרי, חינוכי ולאומי בפרק המרתק הזה, לא כל שכן בסיפורן של לוחמות יהודיות שייסדו את חיל הנשים בצה"ל ונתנו השראה לבנות ישראל בכל חיל ותפקיד - העשויות ללא חת.